

Проф. др Гавро Перaziћ

КАПИТУЛАЦИЈА ЦРНОГОРСКЕ ВОЈСКЕ 1916. ГОДИНЕ СА СТАНОВИШТА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

О престанку отпора Црногорске војске аустроугарској оружаном сили у првом свјетском рату 1916. године, догађајима који су претходили томе и последицама које су услједиле по Црну Гору као самосталног субјекта међународног права постоји обимна литература и историјска документација. Нарочито је војно-политичка литература из историје овога доба у том погледу издашна и корисна. Сасвим је нормално да она обилује контраверзним оцјенама и закључцима. Ми то имамо у виду, иако нам није намјера да се у те дилеме укључујемо. Али, чини нам се, наша је тема корисна, јер, иако има изузетно вриједних дјела у историји о овом догађају, међународноправни аспект само је периферно и узредно дотицан. Зато ћемо као главни ослонац за наш рад узети доступну документацију о тим догађајима, да бисмо у основи образложили неколико институција међународног права које произлазе из тих догађаја.

I

На првоме мјесту биће од интереса за међународно право сагледати правни карактер акта којим се окончава отпор Црногорске војске аустроугарским оружаним снагама, који је потписан на Цетињу 12 (25) јануара 1916. године од опуномоћених представника двију зараћених држава.¹ Тај докуменат носи необичајени наслов: „Одредба о полагању оружја црногорске војске“, па се тим више указује потреба да се одреди његов правни смисао са становишта тада важећег међународног права,

¹ Текст докумената види у Протоколу рада Краљевске Црногорске владе од 29. XII 1915. до 19. II 1916. Акт № 7. У даљем тексту биће наведени само бројеви аката. У име Црногорске Врховне команде потписали бригадир Јово Бећир и арт. ком. Петар Ломпар, а у име аустроугарске мајор Јохан Шупић и Виктор Вебер.

које је обавезивало обје зараћене стране.² Свакако, при томе је нужно поћи од различитих схватања (захтјева) ратујућих страна, и њихових предлога у преговорима, да бисмо јасно разлучили смисао коначно прихваћених стипулација које су постале обавезујуће по обје уговорнице.

Иницијатива за обустављање ратних операција, усљед изузетно тешких војних околности, потекла је од црногорске стране после пада Кука 27. децембра 1915. (8. I 1916) и Крса 28 децембра (9. I 1916) године. С одобрењем краља Николе, који је по уставу био и „врховни заповједник све земаљске силе“ (члан 5), шаљу се 29. децембра 1915. године парламентарци командир Р. Љумовић и поручник М. Поповић, који су имали овлашћење да траже „обуставу непријатељства“ за шест дана. Одговор је сјутрадан у зору гласио; „једини услов за примирје био (би) потпуна предаја оружја од стране Црногорске армије без икаквих преговора, као и предаја свих још на црногорском земљишту затечених србијанских трупа“ Док се не испуне ови услови — каже се у одговору — операције аустроугарских трупа морају се наставити.³

Већ на почетку, рекло би се, са становишта међународног права имамо неки неспоразум између зараћених страна у погледу схватања суштине ове институције „обуставе непријатељства“, „примирија“ и „предаје оружја“ Данашња литература обилато обрађује ове институције и налази јасне границе између ових правних ситуација. Али и тада стари писци, поводећи се за позитивним рјешењима у Хашком правилнику од 1907. године, јасно су разликовали примирје од прелиминара мира и уговора о миру, као што су били начисто и с тиме шта значи полагање оружја, које су обично сматрали конститутивним актом капитулације, о чему ћемо даље нешто више рећи.

Када се ради о обустави непријатељства, треба указати на следеће: ако се непријатељством сматрају активне војне операције, оне се прекидају на било да је ријеч о примирју, капитулацији, „предаји оружја“, или (што је у новијој пракси често случај) „обухвати ватре“. Обустава ватре нарочито се практикује после другог свјетског рата — по налогу Савјета безбједности УН када интервенише у сукобима који се догађају на разним крајевима свијета.⁴ Но таква обустава непријатељства нема карактер истовјетан овој о којој је ријеч у нашем случају,

² Основни правни извор којим су регулисани односи зараћених страна у доба рата и тада и данас јесте углавном IV хашка конвенција о законима и обичајима рата на копну, којој је придодат Правилник (Хашки правилник).

³ Акт № 1.

⁴ Савјет безбједности је у јулу 1948. године наредио моменталну обуставу ватре и непријатељства у израелско-арапском сукобу, после чега је дошло до примирја; у холандско-индонежанском сукобу 16. септембра 1965. и сл. Види шире: Гавро Перзић, *Међународно ратно право*, Београд 1966, стр. 99.

јер од воље сукобљених страна не зависи да ли ће до обуставе ватре доћи, као што од тога не зависи ни рок за који важи таква ситуација. Ово стога што у новом правном поретку свијета, у коме је рат проглашен међународним злочином, Савјет безбједности је орган УН који у том циљу посједује и неке извршне функције у УН ради очувања мира и безбједности у свијету.

Ако се погледа Хашки правилник од 1907. године, пада у очи да његов текст само помиње „обуставу ратних операција“, што практично значи непријатељстава, тако да већ у члану 36. указује да „примирје обуставља ратне операције узајамним споразумом зараћених страна“ Неки писци⁵ издашно образлажу један сличан феномен „суспензије оружја“ (*Suspension of Arms, suspension d'armes*). Тако се указује да суспензија (привремено одлагање) оружја, насупрот примирју у ужем смислу ријечи, значи престанак непријатељства, већег или мањег обима, за врло кратко вријеме — ради моменталних локалних потреба, као на примјер ради сахране мртвих, купљења рањеника, преговора о предаји или евакуацији брањеног мјеста, или преговора о примирју у ужем смислу ријечи, односно да би командант добио инструкције од виших команди у том циљу и сл. Овакву суспензију често могу закључити команданти и усмено. Проф. Ш. Русо (Rousseau)⁶ разликује суспензију оружја од примирја, сматрајући је као просто (*trêve*) примирје, предах за неколико сати, намијењен да допусти ратујућим странама да евакуишу рањене или сахране погинуле ратнике [примјер евакуација цивила Кале (Calais) 29—30 септембра 1944, Сент Назаре (Saint Nazaire) 16. јануара 1945, Вердуна 9. новембра 1944, Денкерка (Dunkerque) 4—6. октобра 1944. године и сл.]. Наш познати међународни правник тога доба, проф. Велике школе Гл. Гершић сматра да примирје по својој ширини може бити опште и посебно (локално и почесно). Ово почесно обухвата поједина мјеста, одјељења, и зове се обуставом оружја (*suspension d'armes*), које се уговара ради купљења рањеника и сл., те га може закључити било који командант. Подсећамо да је проф. Гершић ово писао прије доношења Хашких конвенција, али су му свакако била позната правила која су кодификована у Нацрту Бриселске декларације 1874. године, као и обичајна правила ратног права.⁷

У понуди црногорске Врховне команде, очигледно, није се радило о суспензији оружја која би се ограничила на наведене циљеве, већ је то, како произлази из наведене документације, требало да послужи као примирје ради склапања уговора о миру. Дакле, ради се о некој врсти „прелиминара миру“, који се израз такође помиње у документацији, као што постоји већ одавно и у књижевности међународног права. Али оно основно што се жељело постићи био је престанак ватре, односно, шире

⁵ *Lauterpacht* — *International law*, sev. ed. London 1953, p. 580.

⁶ Ch. Rousseau — *Droit International Public*, Paris 1953, p. 580.

⁷ Гл. Гершић — *Данашње ратно право*, Београд 1882, стр. 107—112.

војнички схваћено, престанак ратних операција. Ово стога што се под ратним операцијама у ширем смислу могу сматрати војне активности на фронту и без отварања ватре, као на примјер продор трупа, утврђивање, осматрање и сл., гдје је у изгледу и отварање ватре ако затреба, али се то може спроводити и без отварања ватре ако то супротна страна на било који начин не омета.

Такво једно стање, по првобитној намјери, требало је да се затражи за шест дана, са циљем да што прије почну преговори о миру, мада је образлагано, како ће се даље видјети, да је то било потребно ради прегруписавања снага на фронту. Дакле, у том погледу, како произлази из документације, требало је да се постигне неки *pactum de contrahendo* ради склапања мировног уговора.⁸

Што се ситуација на бојном пољу више погоршавала по црногорску војску, од првобитне намјере дошло се до коначног формулисања услова које нуди Црна Гора као зараћена страна, чија се садржина не би могла уклопити ни у какво примирје, строго правнички гледајући, већ би представљала услове неке „часније“ капитулације.⁹ Наиме, поред захтјева да се Црна Гора задржи као самостална држава „најстрожијег неутралног статуса“, демобилизације војске под аустријском контролом, купљења и уништавања оружја (да Аустријанци чине с њим „шта хоће“ итд.), нуди се окупација (посједовање) Црне Горе под условом да народ и војска остану на својим домовима.

Правно схватање црногорске стране и оно на шта она пристаје овим понудама не спадају више у примирје, како је то тада било а и данас важеће у међународном праву, упркос сталног подвлачења (од црногорских кругова) захтјева о примирју општега карактера, које би се односило на читаву оружану силу и на свим бојиштима, али не (наравно) и на савезнике. Писци сматрају да је такво примирје од виталног значаја, пошто утиче на цјелокупни рат.¹⁰ За вријеме таквог примирја обично се припремају услови за окончање рата, али то не мора бити и окончање ратног стања, све док се не закључи уговор о миру. Зато је такво примирје од великог политичког значаја и до њега не може доћи без одобрења политичких врховних органа.

Примирје може бити прекинуто услед разних околности, а ако је закључено на рок — може додатним актима бити продужавано.¹¹ Трупe имају одржати *status quo* на ратишту у моменту ступања на снагу таквог споразума, што не значи да на сво-

⁸ Акт № 7 и 8.

⁹ Види Акт. № 5; такође: др Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату*, Цетиње 1969, стр. 165.

¹⁰ У депешу краља Николе то се јасно види: Акт № 7 и 8; *Laterpacht*, *op. cit.*, p. 548.

¹¹ У првом свјетском рату продужавано је примирје с Њемачком од 11. новембра 1918, додатном Конвенцијом од 13. дец. 16. јануара и 16. фебруара 1919; *Ch. Rousseau*, *op. cit.* p. 581.

јем дијелу ратишта не могу припремати све мјере опреза, па се евентуално припремати и за настављање акција, уколико примирје не би довело до даљих успјеха ка миру. Уколико рок није одређен, свака страна може отказати споразум, под условом да претходно обавијести непријатеља. По Хашком правилнику, опште примирје обуставља свуда ратне операције зарађених страна, а локално — само између извјесних дјелова зарађених војски и на одређеном простору (члан 37). Зато је компетенција за закључење ових општих примирја углавном у рукама врховних војних власти.

Но, ситуације зарађених страна, по правилу, могу бити различите на бојишту. Зато примирје, уосталом као и уговор о миру, може произаћи као посљедица неке врсте „пат позиције“ у којој ни једна страна нема неке војничке предности, као и обрнуто: када је нека од зарађених страна у инфериорном положају, ако не и у безизложеној ситуацији на војишту. У првом случају би се заиста могло говорити о таквом споразуму који би био производ сагласности воља зарађених страна, што се данас начелно захтјева за сваку врсту међународних уговора. У другом, пак, то не би био случај. Зато се у члану 39. Хашког правилника каже: „Препушта се уговорним странама, да утврде у условима примирја односе који ће на ратишту бити дозвољени према становништву и између њих самих“

Услови које су понудили црногорски преговарачи значили су свакако, са становишта међународног права, далеко шире и више од онога што је за то доба било уобичајено стипулисати у уговору о примирју. Ближе речено, њихова је понуда била капитулација. С намјером да буде условљена, али ипак — капитулација.

Отуда је од посебног значаја анализирати садржај овог конститутивног документа¹² којим се чини крај отпору Црногорске војске аустроугарској оружаномј сили.

Прва, носећа уговорна стипулација овог документа овако обавезује Црну Гору: „Све ратно оружје, које се у земљи налази заједно са муницијом и прибором, укључив топове и митраљезе, ручне гранате, бомбе итд., ратни материјал сваке врсте, пловидбена средства па била она приватна или државна својина, предаће се Царским Краљевским војним командама“ При томе, утврђује се начин предаје, а црногорска влада преузима одговорност за поштовање ове одредбе. Извршење ове обавезе има услиједити кроз три дана, а у брдским предјелима, гдје су комуникације слабе, најдаље кроз шест дана.

Овај догађај познат је у историографији као капитулација Црногорске војске. О њему има много објављене литературе, па нам је овдје стало не да утврдимо да ли је то била капитулација и по међународном праву, већ да покушамо да укажемо на из-

¹² Протокол, Акт № 37.

вјесне значајке у овом Споразуму које ће нам указати на особености ове капитулације у односу на тада важеће међународно право.

О капитулацијама у Хашком правилнику има само један члан (3), по коме: „Капитулације утврђене међу странкама уговорницама морају водити рачуна о правилима војничке части“ и „кад се једном утврде, оне морају бити скрупулозно поштоване од обеју страна“

О овом институту међународног права одавно се расправља у правној доктрини. Тако Гершић¹³ каже да је то ратни акт којим се нека војска, неко одјељење војске, флота, поједини ратни брод, или најзад неко опсађено или угрожено место, тврђава, пристаниште итд. — предаје непријатељској сили. Бустаменте¹⁴ сматра да трупе не смију да руше и уништавају оружје од момента потписа капитулације и да она мора бити у писаној форми. Калво¹⁵ (Calvo) је то сматрао предајом или потчињавањем непријатељу, док је Фошил (Fauchille) сматрао да је то војна конвенција којом се чини крај, са условима или без услова, отпору једне војске, било једног дијела или војске једне државе уопште.¹⁶ Наши савремени писци имају у основи истовјетно схватање да је то у ствари предаја оружја непријатељу, а могу се уговорити и друге обавезе.¹⁷ Проф. Радојковић истиче да се она може посматрати са становишта унутрашњег и међународног права.¹⁸

Из чињенице да наслов овог акта не носи име капитулација, нити се пак такав термин налази у тексту обавеза црногорске стране, могло би се поставити питање — да ли то има неки значај с аспекта међународног права.

И у прошлости, а поготову у новије вријеме, окончање ратних операција се утврђивало споразумом војних команданата који су носили сличне наслове, избјегавајући ријечи капитулација. Тако на примјер имамо Споразум о примирју (*Conventione di armistizio*) између Ајзенхауера и Бадолџа 1943. године, којим је италијанска оружана сила капитулирала; штавише, наметнут јој је и савезнички статус с додатним одредбама на Малти 29. септембра исте године,¹⁹ или „Одредбе о извршењу примирја

¹³ Гершић, *op. cit.*, стр. 107—112.

¹⁴ Antonio Sanchez de Bustamante, *Droit International Public*, IV, Paris, 1937, p. 230—1.

¹⁵ M. Charles Calvo — *Droit International Public*, troisième ed., Paris, 1880, p. 338.

¹⁶ Paul Fauchille — *Traité de Droit International*, T. II. Guerre et neutralité, Paris 1921, pp. 334—336.

¹⁷ Види: С. Аврамов, *Међународно јавно право*, Београд 1980, стр. 424; J. Andrassy, *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1976, стр. 574; Б. Јанковић, *Међународно јавно право*, Београд 1974. и др.

¹⁸ М. Радојковић, *Рат и међународно право*, Београд 1974, стр. 84.

¹⁹ *Recueil de Textes a l' usage des Conférences de la Paix*, Paris 1946, pp. 187—189.

између Њемачке и Југословенске оружане силе“ потписан — је у Београду 17. априла 1941. године.²⁰ То су у ствари биле чисте капитулације, мада има и таквих споразума који баш носе наслов капитулација, као она с Њемачком, Јапаном и др. послје другог свјетског рата, као што је било доста таквих споразума локалног карактера, или, како то доктрина међународног права указује, дјелимичних капитулација.²¹

Војна капитулација, према томе, може бити дјелимична, тј. када само одређена јединица или само одређени дио војишне просторије капитулира, а може бити општа — кад престаје отпор свих јединица једне зарађене стране, и то на цијелом фронту. За разлику од примирја и уговора о миру, битно је утврдити да ови могу бити уговорени и у ситуацијама када нема побједника и побијебеног; међутим, код капитулације је увијек случај да је по сриједи побједник и побијебени, било уопште или на датом дијелу фронта, и у односу само на дату јединицу која је капитулирала.²²

Несумњиво, супериорност Аустроугарске оружане силе условила је у случају Црне Горе потписивање овог споразума. При томе, није важно како се тај споразум зове, већ је важна садржина стипулација које се у њему налазе.

Прва основна одредба коју смо цитирали из потписаног Споразума несумњиво обавезује једну зарађену страну на престанак даље борбе, као и на лишавање оружја — као гаранцију да се тај услов обезбјеђи. То је капитална одредба, која у ствари значи предају оружја, без ког и кад би неко хтио да не поштује ту одредбу, не може даље наставити борбу. То је увијек сваки побједник настојао да обезбјеђи у уговорима о капитулацији. Друга, исто таква одредба, која допуњује прву, јесте право на посједовање теоријске државе Црне Горе до краја рата од стране непријатељских трупа, и обавеза бившег браниоца да их у томе неће спречити нити узнемиривати. У овоме се огледа и предаја територије (дакле, не само оружја) непријатељској оружаној сили, и признавање окупације територије цијеле државе која може да буде законита једино до закључења мира, или на други начин напуштања од стране окупатора. Без обзира на то што се касније покушавало (преко „крње владе“), успоставити неку власт која би се старала о проблемима народа под окупацијом, не треба заборавити да је то у ствари по модерном међународном праву квислиншка власт, слична Петеновој у Француској, Недићевој или Павелићевој у Југославији за вријеме другог свјетског рата, или других сличних гарнизора које су постојале на разним дјеловима свијета, у овом рату. То што би се она представила као странка уговорница са непријатељем, гдје би се у уговору утврдили услови окупације, не мијења у

²⁰ Зборник НОР, књ. II, док. бр. 20.

²¹ Види у том смислу примјере *Ch. Rousseau*, *op. cit.*, p. 580.

²² Гавро Б. Перезић, *Међународно ратно право*, Београд 1966, стр. 91.

значају њен правни карактер, јер би она у сваком погледу била под стварном патронажом окупаторског права. Према томе, увијек је осталају на вољу окупатору докле ће овлашћења такве владе толерисати и кад ће завести сопствену војно-окупациону управу. Он је управо у свако доба могао наћи изговор, као што је најзад и урадио, како друга страна не може да изврши, односно не поштује преузете обавезе, те се и он одлучио да одговори непоштовањем сопствених обавеза. Тај изговор је нашао у чињеници да се не испуњава обавеза потпуније предаје оружја, које се ту и тамо задржало код неких батаљона или племена.²³ Но, никакву правну конзеквенцу за такав свој корак он не би на себе навео, па и да је црногорска страна вјерно испунила обавезе, јер би могао истаћи разлоге „војне потребе“ које би сам цијенио, да би прекршио правило *fides etiam hosti servanda*. Непријатељ се управо, поред наведеног, послужио и разлогом потребе вођења операција у Албанији да би завео војну управу у Црној Гори.

Остале одредбе овог документа, у ствари, разрађују услове окупације на које окупатор има право по међународном праву и да није друга страна на то пристала. Ради се о реквизицији, давању на располагање конака, дрва, воде, превозних средстава аустроугарским трупама, те обавези становништва да буде дисциплиновано на својим домовима, предаји јавних добара као лука, пристаништа и сл. Најзад, уговорено је задржавање ратних заробљеника побијеђене стране, али не и побједничке, до коначног мира који су до потписа овог уговора већ били заробљени. Све то окупатору припада по међународном праву и он је овлашћен да то и путем силе обезбиједи кад се за тим укаже потреба. Према томе, ако је он био фактички посједник територије, то му није било потребно уговором утврђивати, нити црногорску страну везивати таквом обавезом. Али моментом њеног оглашавања као непризнате према непријатељу, она се наравно, самим тим, тих обавеза ослобађа, што је најзад и урађено. При овоме се, наравно, не мисли да становништво дугује вјерност окупатору, иако је он овлашћен да путем силе издејствује његову дисциплину и послушност.

У литератури се много дискутује о тзв. условној и безусловној капитулацији. Под овом првом подразумева се да се уговарају услови предаје. Ту је, свакако, тешко повући једну оштру границу. Оно што најзад произиђе јесте осигурање престанка отпора побијеђеног и прихватања најоптималнијих услова побјеђеноца који му ту побједу обезбјеђују.

Међутим, за наш случај биће од интереса указати на феномен тзв. „часне“ и „нечасне“ капитулације. Ова разлика не

²³ Дуго је било неспоразума око остављања дијела оружја жандармерији и полицији или разоружања неких батаљона као у Кучима, становника Шекулара, Васојевића, Велике итд., те око предаје заосталих српских војника и сл. Види: Акт 75 и сл.

постоји по међународном праву, али се толико много помиње у националним законима, и у дјелима међународног права, и управо зависно од тога следује национални третман потписника оваквог документа. Тако, Војно-кривични законик Србије од 1901. године прописивао је „да се казни смрћу командант утврђеног места, ако ово непријатељу преда а није исцрпео сва средства за живот и одбрану која је на располагању имао“.²⁴ Фошил истиче члан 29. Декрета Француске од 4. октобра 1891. године, у коме је стајало да се гувернер кажњава смрћу са деградирањем уколико капитулира ако није извршио све што су му част и дужност прописивали.²⁵ Наводи се да је Маршал Безен (Bazaine) 1873. године осуђен на смрт са војним деградирањем зато што је предао Metz Немцима, а слично је прошао и командант Роцоле који је 27. августа 1914. године предао Немцима Manonviller. Насупрот томе, указује се на часну капитулацију команданта Taillanta приликом одбране Phalsborg-a 12. децембра 1870. године, који је у одбрани исцрпао сва средства, те најзад уништио артиљерију, муницију, пушке и слично, за шта су Немци (за узврат) оставили официрима мачеве а војницима ранчеве, и дали им на вољу да изаберу град за интернацију. Указујемо и на случај из члана 1. Конвенције од 15. II 1871. године, где је непријатељ гарнизону Belford дозволио да напусти мјесто са ратним почастима, уз очување оружја, ратног материјала и архива што је трупи припадала.

Наравно, у свјетлу свих војничких и других околности за отпор, а посебно обавеза према савезницима, треба цијенити ове етичке категорије. Зато смо спремни да се сложимо с емотивним разматрањима др Николе Шкеровића кад каже: „Први пут у историји те мале земље, догодило се, да се њени синови враћају својим кућама без свога прослављеног оружја, које је Црногорац вјековима и у рату и у миру држао уза се, као своје једино уздање за очување слободе и вођење борбе за ослобођење своје браће од туђинског јарма. Бол и стид прождирали су цијело биће сваког црногорског ратника“.²⁶

II

У теорији међународног права може се поставити питање, као што се и овдје постављало својевремено, правне важности потписа на оваквом споразуму. Управо, радило се о томе што се оспоравала правна ваљаност овог документа због мањкавости пуномоћја црногорских потписника и уопште лица која су водила преговоре с аустроугарском страном. И у новије вријеме

²⁴ S. Avramov, op. cit., str. 434.

²⁵ Frauchille, op. cit., p. 334.

²⁶ Др Никола Шкеровић, *Црна Гора за вријеме првог свјетског рата*, Титоград 1963, стр. 151.

овај се правни проблем поставља у вези, на примјер, с овлашћењем представника Југословенске врховне команде бивше Југославије који су потписали капитулацију југословенске оружане силе Њемачкој у априлу 1941. године, будући, како то неки аутори истичу,²⁷ да су већ били у статусу ратних заробљеника.

Како то указује Протокол²⁸ Краљевске (крње) владе, повод за ову сумњу је изјава црногорског конзула у Риму Евгенија Поповића, а посебно Л. Мијушковића Авасовој агенцији у Паризу 11. фебруара 1916. године, по којој Мијушковић тврди да је тачно да је затражено примирје, али у циљу „да се извјесним удаљеним одредима омогући да могу доћи у помоћ онима на другом фронту јако пострадалим трупама“ Но исто тако Мијушковић тврди „да су одмах затим били отпочели у истој намјери преговори о миру“.²⁹ За нас овдје има нелогичности у погледу тврдње да је иста намјера садржана и у преговорима о миру, јер чему намјера ојачања трупа на неком другом фронту, ако се мисли окончати ратно стање које по међународном праву добија дефинитивни крај баш уговором о миру.

Да би се везале руке за даље кораке влади која је остала у земљи, Мијушковић наводи да је краљ Никола, искрцавши се на талијанској обали, дао наредбу да се даје енергичан отпор и одступа у правцу српске војске, те „нико ни под каквим изговором нема право почињати преговоре о миру“ Услед тога „Краљ и влада нијесу одговорни за оне мјере које су биле предузете послје његовог одласка од 20. јануара и које су доцније вршене под притиском завојевача, ма од кога оне потписане“.³⁰

Оваква изјава, уколико је унутрашњи правни поредак уважава, имала би конзеквенце по уставном праву Црне Горе, а у односу на међународно право — она би могла имати за последицу правну сумњивост било каквог споразума о миру или општем примирју, и према томе обазривост друге уговорне стране на чињеницу с ким има посла кад потписује неки међународни уговор. Пошто се у изјави не непира опште примирје које је „уосталом постигнуто“, проблем ништавности споразума у овом случају би се односио само на уговор о миру. Ово стога што је за такав уговор потребно да преговарачи и потписници имају ваљано овлашћење, које је у овом случају негирао предсједник Министарског савјета који је био ван земље.

Неке правне последице које имплицира изјава Мијушковића биће од интереса да се сагледају. Наиме, то што је по његовом мишљењу требало да буде циљ преговора који су краљ

²⁷ Види В. Дедијер, *Такозване одредбе о извршењу примирја између немачких и југословенских оружаних снага од 17. априла 1941. године*, (докторска теза).

²⁸ Протокол, Акт № 47.

²⁹ *Op. cit.*

³⁰ Акт № 75.

и влада захтијевали — ирелевантно је са становишта међународног права. Аустроугарска страна је имала свој циљ и он је постигнут — полагање оружја. Будуће мјере којима он негира правну валаност, јер су под „притиском завојевача“, ако је тачније на капитулацију, било је нормално очекивати, јер је у таквим ратним ситуацијама једна ратујућа страна увијек супериорнија и она диктира услове капитулације, па чак и уговор о миру често је под тим условима потписиван. А што се тиче краљеве наредбе за даље акције и отпор које нијесу остварене, то је без значаја за међународно право ако надлежне команде нијесу хтјеле или нијесу могле да их изврше. Ако је непријатељ био већ постао окупатор, краљ би онда ставио тај народ и војску у позицију да ратује на сопствени ризик, јер их (тадашње) међународно право не би штитило као легитимне ратнике.³¹ Према томе, правилан излаз је био: повлачење из домовине или престанак отпора.

По себи се разумије да ни аустроугарску страну као потписницу „Одредбе о полагању оружја“ није интересовало питање да ли су те одредбе признате од краља и владе. За њу је било важно да се Одредбе изврше, па чак није било битно ко ће их од црногорске стране потписати, мада се нека предност ипак постиже ако су за то овлашћена лица примила обавезу у име своје државе. Али зато, да је дошло до уговора о миру, ту би се већ по међународном праву морало поставити питање прописно овлашћеног лица које обавезује своју државу.

Отуда је било сасвим нормално што је цивилни комесар Ото поставио то питање, заправо — да ли министри који су остали у земљи сачињавају једну уставну владу *de iure* и захтјев да црногорски делегати у преговорима о „прелиминарима мира“ поднесу правилна пуномоћја са потписом краља Николе.³² Дакле, за аустријску страну није била само бојазан да ли ће ови делегати прекорачити овлашћења, већ да ли су уопште овлашћени за такав споразум. Јер, у противном, аустроугарска влада би направила прекршај ако би такав мир закључила с неовлашћеним лицима, а црногорски потписници који би то урадили одговарали би по свом националном праву.

Биће од интереса указати на још један акт аустроугарске команде којим, додуше само декларативно, отпочиње нови статус црногорске државе у доба ратног стања. Наиме, 16. фебруара 1916. године цивилни комесар Ото саопштава да у немогућности да добу наведена пуномоћја да би се отпочели преговори о миру, те због неиспуњених обавеза по „Одредби“ о полагању оружја (јер се у неким племенима и батаљонима налазило још оружја које није у року предато), а и потребе операција у Албанији, Царска Врховна команда узима сама у своје руке јавну

³¹ Тада је био забрањен отпор на окупираној територији (Види: Хашки правилник 1907. г.).

³² Акт № 48, 18—31, I, 1916. године.

власт и осигурање својих интереса у Црној Гори, те у том циљу поставља провизорно једну војну управу,³³ а актом генералног гувернарства од 1. III извјештава се да је Вебер именован за војног Генералног гувернера а Хубка за шефа штаба. Уз то, издаје се Прокламација народу, од којег се траже послушност, ред, поштовање закона, и указује на санкције које ће сљедиити у случају прекршаја овог поретка који заводи Војна команда.

Наведена Прокламација није никакав конститутивни акт којим се ствара неко ново правно стање по међународном праву. Њоме не почиње окупација Црне Горе. То је само декларација већ постојећег стања, које је било остварено и прије датума њеног обнародовања. Ово стога што је окупација једно фактичко стање; а ако она то није, нема ни правног стања окупације. Аустријанци су прије тог датума то стање обезбиједили, није важно колико је то времена било. То што су неко вријеме уважавали локалне власти — то је њихово право — ако могу постићи без присиле да са њима сарађују. Но, наравно, за евентуалне прекршаје међународног права у односу на окупирану територију одговоран је окупатор а не једна таква власт, па било да се зове и влада, као што се иначе звала ова „крња“ влада. Даље, на окупатору је било да одлучи који степен уважавања треба дати таквој власти (влади) у свим трансакцијама са њом, и до ког времена, као што је био овлашћен да ту сарадњу и прекине кад то нађе за потребно. Влада је, додуше, сама инсистирала на својој уставности. Па и сам Мијушковић у поменутој изјави каже да је краљ оставио у земљи три министра и члана своје куће. Та влада се обратила Прокламацијом народу, позивајући се на члан 16. Устава.³⁴

Влада је, наиме, (није важно у ком саставу) 30. децембра увече предложила краљу да се затражи мир, што је овај одбио, те је влада дала оставку. Касније је и сам краљ, поред реконструисане владе, затражио мир и примирје.³⁵ Дакле, започет је процес изласка из ратног стања и из ратне коалиције. С друге стране, устав каже да би таква влада у одсуству Краља „дјеловала по упутствима Краља“ Под претпоставком да је тачно оно што Мијушковић износи, а наиме да је наређено да се даје отпор а не отпочињање преговора о миру, и скидање одговорности „за мјере које су предузете послјије Краљевог одласка“ од 20. јануара, ту се онда заиста може поставити питање, са становишта уставног права, да ли је та влада легитимни представник

³³ Акт № 75.

³⁴ Тај члан гласи: „Књаз Господар пребива у земљи, а кад би по потреби отишао неко вријеме из Црне Горе, заступа га наслѣдник пријестолола. У случају да је овај спријечен да заступа Књазу Господара, онда ће књажевску уставну власт вршити Министарски Савијет по упутствима која му Књаз Господар буде дао у границама Устава“ (*Устав Црне Горе*, 1905. Чл. 16).

³⁵ Акт № 7 и 8.

државе и да ли је имала правни титулус за даље акције у вези с изласком из ратног стања, односно закључењем сепаратног мира. Међутим, имао би правни основ и приговор да је та влада наставила само оно што је Краљ започео заједно са владом, молећи преговоре о што „часнијем“ миру.

Али, са становишта међународног права, проблема не може бити у вези с тим што је урађено. Влада је у ствари потписала један споразум о капитулацији, коју је овлашћен, по међународном праву, да потпише било који командант кад се нађе у безизлазној ситуацији, и иначе по његовој сопственој оцјени, па чак и у ситуацији кад му то национални устав забрањује. Пред међународним правом он прима обавезу за поштовање својег потписа, а како ће он бити третиран по његовом националном праву — то се не тиче међународног права, нити пак о томе брине његов непријатељ пред којим је капитулирао.³⁶

Ради постизања предности на бојишту, за непријатеља је важно да друга страна својим потписом прима обавезу да обезбиједи извршење предаје, а неће га интересовати да ли ће њена влада то послуже одобрити. Овдје непријатељ није имао разлога да не потпише такву одредбу (Споразум) о полагању оружја црногорске војске, кад је имао пред собом једног генерала (Јово Бећир и др.) са пуномоћјем потписаним од владе. Уосталом, пуномоћја за овакве уговоре нијесу ни потребна. Могуће је да се такви акти не признају чак кад их закључе и највиши органи државе, али је за непријатеља важно да ли ће такав акт бити извршен. Тако је краљ Леополд као врховни командант белгијских трупа објавио ноћу између 27. и 28. маја 1940. године безусловну капитулацију своје војске, а да претходно није обавијестио своје француске и енглеске другове из борбе. Белгијска влада је изјавила да не признаје капитулацију, и да ће се реорганизована белгијска војска и даље борити.³⁷ Али зато белгијски краљ ни у колико не одговара за такав акт по међународном праву, уколико није њиме прекршио неку обавезу према савезницима. Јер, фактичка капитулација, предаја или престанак отпора једне војске, или дијела војске, може бити и без икаквог уговора у том циљу потписаног. Међутим, за побједника је боља ситуација ако је у једном таквом споразуму обезбиједио стипулације о његовој побједи, јер може наметнути неке обавезе побијеђеном уколико су му потребне ради извршења капитулације.

У нашем случају непријатељ је постигао и једно и друго у односу на црногорску оружану силу, а личности са којима је потписао овај уговор давале су доказа да ће се њихов потпис поштовати од оних којима командују. Потписом овог документа

³⁶ Др Гавро Б. Перaziћ, *Међународно ратно право*, Београд 1966, стр. 94.

³⁷ Др Милош Радојковић, *Рат и међународно право*, Београд 1947, стр. 84.

Црна Гора није нестала као субјект међународног права, нити је изгубила суверенитет, већ је он стављен у суспензију до краја рата, јер окупатор не може бити наследник у праву суверена. Тек се на крају рата може мијењати правна судбина окупиране територије потписивањем уговора о миру, уколико то призна међународно право.

III

Као што смо навели, и краљ и влада су у депеши од 12. I 1916. године (31. XII 1915) затражили склапање мира између двије зарађене стране. Посебно је краљ Никола у својој депеши цару Францу Јосифу I указао и замолио „да би посредовали за један мир часни и достојан једног народа . . .“³⁸ Што до таквог споразума није дошло — разлог су многе војничке и политичке околности, у које сада не можемо улазити.

Да је дошло до склапања уговора о миру, то би са становишта међународног права био тежи деликт са стране Црне Горе, него овај о капитулацији, кад се ради о њеној обавези према савезницима. Краљ Никола у депеши очигледно моли непријатеља да тај мир буде „часни и достојан престижа једног народа који је до скора уживао Ваше Високо благовољење, Ваше поштовање и симпатију“.³⁹

У историјској литератури црногорски краљ и влада често се оптужују због овог покушаја сепаратног мира и краткотрајног сепаратног примирја, па нас интересује, поред моралних и политичких конзеквенци, каква међународноправна одговорност стоји на црногорску државу vis-a-vis савезника у вези са оклопљеним примирјем — капитулацијом.

Обавезе савезништва Црне Горе стипулисане су у њеним споразумима са Србијом прије овог рата. Тако, у Уговору⁴⁰ између Србије и Црне Горе, потписаном 24. X 1908. године, стоји: „Да су обје братске државе у начелу једнодушно одлучне, да сва своја права и све своје интересе и оружјем заједничким бране, ако се за то укаже потреба, што ће имати да процијене и споразумно утврде надлежни фактори Црне Горе и Србије. Чим би се таква евентуалност појавила одмах ће се нарочитим споразумом утврдити све потребне појединости за заједничку ратну акцију“.

Од посебног ће значаја бити Политичка и Војна конвенција, које су ове двије државе потписале у Луцерну 23. септембра (6. октобра) 1912. године, дакле кад су два рата већ била на помолу, и то један непосредно, а рагификације ових споразума раз-

³⁸ Протокол, Акт № 7 и 8.

³⁹ Оп. cit., Акт 8.

⁴⁰ Текст уговора: Др Новица Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903—1918*, Титоград 1981, стр. 289.

мијењене на Цетињу 22. октобра (4. новембра) исте године. Њих су потписали два владара уз премапотпис предсједника влада (Митра Мартиновића и Николе Пашића). Према томе, испуњење су биле све претпоставке да постану *lex perfectea* за уговорне стране.⁴¹

У Политичкој конвенцији се истиче (Преамбула) да „Краљ Црне Горе и Србије, прожети уверењем, да су интереси и судбина њихових држава и србског народа једнаки, а решени да удруженим снагама те интересе најодлучније бране, сагласили су се у следећем: „да без икакве оградe, притекну једна другој у помоћ целокупном својом снагом, кад би једну од њих напала једна или више држава“ (члан I). Надаље, у члану II утврђују се обавезе истог карактера у случају „ако Аустроугарска покуша анектовати, окупирати или војском, макар само и привремено, посести део Европске Турске и (ако) то једна страна уговорница буде сматрала као противно својим животним интересима“ Посебно у члану V савезнице се обавезују „да не смеју са непријатељем преговарати за икакве посебне користи нити са њим закључити примирје или мир, без обостраног пристајка“.⁴²

Војна конвенција у том смислу предвиђа начелне одредбе дејства војски у рату с Аустро-Угарском и Турском и правце дејстава (стратешка дефанзива с Аустро-Угарском, а офанзива с Турском). Уговор остаје у тајности, а рок важења му је три године са могућношћу продужења по споразуму.⁴³

У том циљу је направљен заједнички, „Операцијски план дејства Српске и Црногорске војске“ у рату против Аустро-Угарске 6. августа 1914. године од стране начелника штаба Српске врховне команде војводе Радомира Путника,⁴⁴ који је прихватила и Црна Гора, на чије је тражење Србија упутила неколико официра на располагање црногорској Врховној команди на челу са генералом Божом Јанковићем и генералштабним пуковником Петром Пешићем.

Као што је наведено, од покушаја да се закључи „примирје“, што „часнији мир“, изишле су „Одредбе о полагању оружја“ Црногорске војске, које су по карактеру у ствари — капитулација. То је правно релативан документ, мада је и даље до коначног престанка дјеловања „крње владе“ остао у важности захтјев за уговором о миру, који је правно оспорен Мијушковичевом изјавом и одбијањем даљих контаката у том циљу од стране аустроугарских власти због немања прописних пуномоћја за такав акт од стране „крње владе“.

⁴¹ Види: Др Никола Шкеровић, *Црна Гора за вријеме првог свјетског рата*, Односи са Србијом — Капитулација, Титоград 1963, стр. 11—12.

⁴² Текст: Ракочевић, *op. cit.*, стр. 289—290.

⁴³ *Op. cit.*, стр. 290.

⁴⁴ *Велики рат Србије и Црне Горе за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књ. I, 1914, Београд 1924, стр. 31—32.

О односима ових обавеза по основи савезништва и правног стања створеног потписом „Одредбе“ и капитулације од стране Црне Горе било је доста оцјена од стране писаца са становишта опште политичке историје и војних наука. Нијесмо, међутим, запознали неке озбиљније студије о том догађају са становишта међународног права.

Овдје бисмо прије свега дали образложење сепаратног мира или примирја, мада се ово прво није догодило али се покушало постићи. Ово поготову зато што је покушај ипак учињен од стране једног савезника, а у члану V Политичке конвенције с непријатељем се није смјело ни „преговарати“ у том циљу.

Сепаратни мир или примирје претпоставља постојање ратне коалиције (није важно колико држава), гдје у току ратног стања један или неколико ратних савезника закључе мир или примирје с непријатељем, док остали савезници настављају ратне операције или ратно стање уопште. Проф. Andrassy⁴⁵ каже: ако се ратни савезници споразумеју да неће склопити засебно мир, „тако један од њих унагач тој обавези склопити сепаратни мир“, такав мир је правоваљан међу странкама „али дотична држава одговорна је према осталим савезницима за међународни деликт који је починила прекршајем своје уговорне обавезе“. Сматрамо да сепаратни мир или примирје свакако може бити без те одговорности, те одговорност за такав подухват слиједи само ако је међу савезницима забрањен такав акт.

Да ли су такве обавезе биле у нашем случају? Н. Шкеровић тврди да Војна конвенција није Црну Гору обавезивала ни на какву акцију против Аустро-Угарске ако би ова напала Србију у вези с видовданским атентатом, док Политичка Конвенција ослањајући се на њену преамбулу, и указујући на њену стилизацију, тврди да несумњиво обавезује савезнике да „без икакве оградe“ притекну у помоћ својој саговорници ако би је „напала једна или више држава“.⁴⁶

Прије свега, интересантан је контакт ове двије конвенције и њихов правни однос. Док је Политичка конвенција општијега карактера, што се види из Преамбуле и члана I које смо горе интерпретирали, и по којима је утврђена обавеза уговорница „кад би једну од њих напала једна или више држава“, члан II директно има у виду Аустро-Угарску као могућег непријатеља. Међутим, Војна конвенција у члану I полази од претпоставке да ће се заједнички одупријети, те констатује обавезу стратедијских операција дефанзиве односно офанзиве, да би се у даљем тексту имао у виду рат с Турском гдје се разрађују поједине савезничке акције. Вјероватно, то је било условљено непосредним догађајима који су се предвиђали. Зато би се могло сматрати: иако

⁴⁵ Juraj Andrassy, *Međunarodno pravo*, Zagreb 1976, str. 576.

⁴⁶ Др Н. Шкеровић, *op. cit.*, стр. 11.

се ради о два одјелита акта, ипак је то јединствена цјелина са становишта међународног права.⁴⁷

Према томе, обје конвенције стварају обавезе за савезнике, што ће се одмах, пред сами први свјетски рат, потврдити Заједничким планом дејства двију војски у рату против Аустро-Угарске, који су обје уговорнице прихватиле. Чему би се правио заједнички план рата, ако се не би радило о заједничкој војној акцији? Уз то, дјелује врло јако и чињеница да се у члану VII Војне конвенције налази и обавеза уговорница да „предузимају мјере да се у миру изврши правилна организација војске и што бржа мобилизација, као и да буду спремне за операције ван земље а не само за одбрану државе“.⁴⁸

Из чињенице да је Војној конвенцији одређен рок важења на три године, с отказним роком од пола године, с тим да се тај рок може споразумно продужавати, произлази да његова важност није престала након истека наведеног рока.⁴⁹ Ако је Конвенција потписана септембра 1912. године, три године би истекле септембра 1915. године, а тада су савезнице већ биле у рату. Никоме не пада на памет да се тада отказују уговори о савезу. Пошто га иначе није ни једна савезница отказала послѣ три године, он је по општим правилима права своју важност имао до супротног уговора, тј. у нашем случају до „Одредби о полагању оружја“ од 23. јануара 1916. године.

Неке међународноправне чињенице морају посебно привући нашу пажњу. Заправо, овдје се може поставити питање односа ова два уговора: Конвенције о савезу и Одредби о полагању оружја црногорске војске. Уговор који закључи једна чланица ратног савеза у вријеме рата с непријатељем, било то о миру или примирју, може да буде правно ваљан са становишта међународног права и он се мора поштовати складно правилу *pacta sunt servanda*, а у исто вријеме његово закључење да буде противно међународном праву у односу на савезнике. Ово поготову ако је први уговор забрањен по уговору о савезу. Дакле, предност има онај уговор који је ранијег датума. Но, ово правило би важило само онда ако су савезнице забраниле сепаратан мир или примирје с непријатељем.⁵⁰ Иначе, у начелу они су подједнако правно ваљани између њихових потписница, макар били по свом садржају у контрадикцији. Али је при томе сасвим извјесно да једна уговорница крши међународно право ако погази

⁴⁷ Др Војислав Ј. Вучковић, *Дипломатска позадина уједињења Србије и Црне Горе*, Југословенска Ревизија за међународно право, бр. 2/1959, стр. 232.

⁴⁸ *Op. cit.*

⁴⁹ *Op. cit.*, р. 232.

⁵⁰ У Декларацији УН од 1. јануара 1942. године стоји: „2. Свака влада се обавезује на сарадњу са владама потписницима ове Декларације као и да неће закључити сепаратан мир или примирје са непријатељем“ (*Уједињене нације*, Београд 1961, стр. 9, Изд. Савеза Удружења за УН Југославије).

обавезе из једног уговора да би удовољила обавезама из другог уговора. Она заправо не смије потписати и примити обавезе из једног уговора ако ће то произвести кршење обавеза по њеном другом уговору, а поготову ако су те обавезе намјерно уперене на кршење њених претходних обавеза, и то кад се ради о судбоносном догађају за њену партнерку — уговорницу. Иначе, уговор се може раскинути, па и овакав о ратном савезу, на начин како је то у уговору назначено, или иначе, по општим правилима права. Но при томе питање одговорности које је произведено таквим једностраним раскидом уговора посебно је правно питање.

У нашем случају (члан V Политичке конвенције) без обостраног пристанка то се није могло урадити. Ми нећемо овдје улазити у неке историјске дилеме — да ли је пуковник Пешић као начелник Црногорске врховне команде могао представити своју улогу као представник Србије, па складно томе изјавити пристанак друге стране на овакав црногорски подухват, да би се кривња умањила, те да ли је тај „обични официр“ могао бити толико значајан фактор да једну суверену државу наведе на такав корак.⁵¹ За нас је са уставно-правног становишта релевантно то што „Књаз Господар заступа земљу у овојим односима са страним државама. Он оглашује рат, закључује уговоре мира и савеза и саопштава их Народној Скупштини у колико и када интерес и сигурност земље то допуштају“.⁵² Према томе, на њему је била сва власт уколико је у земљи, а ако није — примењивао се члан 16. Устава Црне Горе. Црна Гора је била суверена земља, ушла је у ратни савез с другом сувереном земљом, али зато ни једна није изгубила сопствени суверенитет зато што су се обавезале на неке чинидбе — ратне акције. Према томе, остала је њихова директна одговорност по међународном праву, као што су посједовале и директна права у међународном праву. Зато су тешке оптужбе на рачун Црне Горе и „Цетињског двора“ у току рата и одмах послје рата имале правног основа.⁵³ Било да је сама ступила у преговоре, закључила примирје или мир, по тексту обавеза она је прекршила своје обавезе по међународном праву.

Но општа оцјена међународног права о деликту таквог савезника може да буде подложна разним ситуацијама. Тада, додуше, рат није био забрањен у међународном праву, и правно је било индиферентно ко је прибјегао агресиви а ко одбрани. Данас је другачија ситуација. Штавише, од 1928. године се на међународном плану (први пут) забрањује рат као средство рјешавања међународних спорова (Briand-Kellogg пакт). У случају да је један ратни савез осуђен као агресорски, пошто ни

⁵¹ Види интересантна разматрања: Др Н. Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914—1918*, стр. 168 и сл.

⁵² Члан 7 Устава Црне Горе.

⁵³ Вуковић, *op. cit.*, стр. 240.

једна држава нема више *ius ad bellum*, то свака појединачно дијели правну судбину такве акције савеза. Према томе, ако би нека држава из таквог савеза изишла правећи сепаратан мир или примирје са противничком страном која се законито брани, не би се могла осудити због тога самога и сматрати да је прекршила своје обавезе у међународном праву. Но, то уопште не мора да је ослободи кривње што је уопште започињала такву незакониту акцију. Нико не оптужује, на примјер, Италију што је 1943. године иступила из Осовине и са Савезницима направила сепаратно примирје.

Као закључак могло би се рећи да *stricto iure* у наведеној Конвенцији било је забрањено једној савезници „водити преговоре“, склапати „примирје или мир“ с непријатељем, из чега произлази — и сепаратно потписали уговор о општој капитулацији. Да је она само прихваћена без икаквог уговора послије свих исцрпљених средстава за одбрану, другачија би била правна оцјена у међународном праву. Дакле, да се догодио фактички престанак отпора без икаквог правног документа, не би се могао поставити проблем одговорности због прекршаја обавеза према савезнику. Али свакако остаје одговорност и што се уопште преговарало, и што је на тај начин остварен прекид отпора Црногорске војске. Наравно, тиме се правно није окончало ратно стање, већ само ратне операције.

Prof. Dr. Gavro Perazić

CAPITULATION DE L'ARMÉE MONTÉNEGRIENNE EN 1916 DU POINT DE VUE DU DROIT INTERNATIONAL

Resumé

L'analyse juridique internationale du contenu des obligations contractuelles des deux parties en guerre: de l'Autriche-Hongrie et du Monténégro dans «L'ordre de déposition des armes de l'armée monténégrine 1916» indique qu'ils se faisait de la capitulation militaire malgré que ce document ne porte pas ce titre. Par cela la résistance de l'armée monténégrine fut terminée quoique la guerre, juridiquement, dura jusqu'à la conclusion du contrat de paix. La proposition pour une armistice de la part des monténégrins fut juridiquement transformée à un contrat de capitulation et l'intention pour une «paix honorable» ne fut pas réalisée.

Les dilemmes sur la validité juridique des susdits accords, dont on traita dans l'histoire, n'avaient pas de fond. Le traité de paix ne fut pas conclu et la tentative de persuader l'Autriche de conclure la paix fut suivie d'une offre formelle de part du roi et du gouvernement.

Il est sans importance pour le droit international s'il en subsistait une autorisation des signataires des ordres de déposition des armes car, cet accord par son contenu juridique réel signifiait une capitulation. L'essentiel pour l'Autriche-Hongrie était d'assurer la livraison des armes et de l'armée même sans aucun document écrit. De là, les compétences des »gouverne-

ments incomplets», n'étaient pas importantes du point de vue du droit international.

La proposition pour une paix ou pour une armistice plus honorable était incontestable d'après les documents existants. Aussi, les obligations d'alliance du Monténégro et de la Serbie étaient valables jusqu'à la fin de la guerre. Par conséquent, les démarches du Monténégro, comme une des parties guerrières, d'entrer en négociation et d'extorquer une plus honorable paix ou armistice par rapport aux alliés, représentaient une démarche particulière qui amena jusqu'à la paix particulière — la capitulation.

C'est pourquoi, par rapport à l'obligation du Monténégro selon l'article 5 de la Convention politique de 1912, «les négociations avec l'ennemi» étaient un délit quant aux obligations d'alliance quoiqu'elles ne l'étaient pas par rapport au droit international en vigueur en ce temps-là.